

MILENA DUŠANIĆ
Filozofski fakultet,
Novi Sad

UDK 871 (0.072)

NOTULLAE AMMIANAE (XIV 10, 13; XV 5, 24)

Abstract: 1. XIV 10, 13. Treba zadržati čitanje *Veritatis absolutio semper est simplex*, a kako pokazuje upotreba glagola *absolvere* u Amijana (XVI 12, 10; XVII 7,1; XXIX 1,24) i *absolutio* treba shvatiti u značenju „izlaganje, saopštavanje“.

2. XV 5, 24. Pretpostavlja se da je u tekstu haplografijom ispalo *rumor* (ili *fama*) i da odgovarajući deo rečenice treba da glasi . . . *ante rumorem adlapsum per Italicos de tyrannide ullum rumorem* . . .

1. XIV 10,13: *absolutio veritatis*

Rdjava sačuvano mesto XIV 10,13 u *codexu Fuldensis* (Vat. 1873), najboljem rukopisu Amijanovih *Res gestae*, glasi: *Veritatis enim absolimo semper at per est simplex*. U svom kritičkom izdanju, Klark¹ ovo mesto ispravlja i dopunjuje u: *Veritatis enim absoluta semper ratio est simplex*. Ovo čitanje prihvata i *W. Seyfarth* i prevodi ga: *Denn die Wahrheit ist immer vollkommen und einfach*². Medjutim, u mladjem prepisu vatikanskog rukopisa (Vat. 2969, u izdanjima beležen kao *E*) isto mesto glasi: *Veritatis enim absolutio semper aperta est et simplex*. Izdanja *Rolf*a i *Gallétier-Fontaine*a³ prihvataju čitanje *absolutio* iz rukopisa *E*, ali i brisanje *at per* iz *V* (što je kao ditografiju predložio *Nóvák*), tako da cela rečenica glasi: *Veritatis enim absolutio semper est simplex*, u značenju *For perfect truth is always simple*, odnosno *La pur et simple vérité est en effet toujours sans apprêt*. U potvrdu ovako shvaćenog izraza, *absolutio*, izdavači navode citat Cicerona . . . *ex qua virtus est, quae rationis absolutio definitur* (*De fin.* V 14,38). Konačno, posebnu pažnju ovoj rečenici posvetio je i *P. de Jonge* u svom komentaru Amijana⁴. Podržavajući emendaciju *absoluta* on navodi niz primera iz Amijanovog dela, gde je ovaj particip upotrebljen u začenju *planus atque perspicuus*⁵. U tom smislu, se, kako se vidi iz *Thesaurusa linguae*

¹ *Ammiani Marcellini libri qui supersunt. Recensuit rhythmicaeque distinxit Carolus U. Clark, adiuvantibus + Ludovico Traube et Guilelmo Heraeo, Berolini 1910—1915.*

² *Ammianus Marcellinus, Römische Geschichte I—IV, Berlin 1970.*

³ *Ammianus Marcellinus with an English Translation by John C. Rolfe I—III⁶, London 1971. Ammien Marcellin, Histoire, t. I (l. XIV—XVI), texte établi et traduit par Edouard Gallétier et Jacques Fontaine, Paris 1968, t. II (l. XVII—XIX), texte établi, traduit et annoté par Guy Sabbah, Paris 1970.*

⁴ *Sprachlicher und Historischer Kommentar zu Ammianus Marcellinus XIV—XVII, Groningen 1936—1972.*

⁵ XVII 5,4; XXII 5,2; XXI 16, 18; XXVIII 6,1; XXX 2,4.

Latinae, reč i inače često javlja u poznih pisaca. No, to sve ne govori neminovno za prihvatanje predložene emendacije. Naprotiv, smatramo da *absolutio* iz rukopisa *E*, koje bolje odgovara tradiciji kodeksa *Fuldensis* treba zadžati. Pitanje je jedino kako shvatiti ovaj izraz. Nama se čini da u engleskom i francuskom prevodu „*perfect truth*“, odnosno *la pure et simple „vérité“* ne odgovaraju smislu originala, *veritatis absolutio*. Naime, imenica *absolutio* koristi se u poznih pisaca u značenju *explicatio, expositio*⁶. Glagol *absolvere*, međjutim, navodi se u Tezaurusu (II 43,3) u značenju *perficere* kod Amijana (XV 1, 1), dok se odmah za tim (II 3,4) navodi i značenje *explicare, exponere*, ali ne kod našeg pisca, već u sv. Avgustina. Međjutim, ovo isto značenje se, nesumnjivo, nalazi više puta i u Amijanovim *Res gestae*, i u tom smislu ga prevode sva navedena izdanja: XVI 12,10 . . . *paucis absolvam, Let me therefore in few words detail*. . . odnosno *J'en finirai en peu de mots* ili *Daher will ich euch kurz eröffnen*: XVII 7,1. . . *vere breviterque absolvam, I shall give a true and concise account*, odn. *je vais donc raconter* ili *will ich wahrheitsgemass und kurz berichten*: slično i XXIX 1,24 *quae recolere possumus, expeditius absolvemus, I shall give a true and concise account*, odn. *Darum will ich zusammenfassend berichten, was ich noch überdenken kann*.

Prema ovim primerima, mislimo da značenje glagola *absolvere* upućuje na to da i imenicu *absolutio* razumemo kao „izlaganje, saopštavanje“, odnosno da spornu rečenicu XIV 10,13 treba razumeti: *A izlaganje istine uvek je jednostavno*, Čini nam se da u prilog navedenom govori i ceo kontekst: Konstancije se obraća vojnicima. . . *accipite aequis auribus quae succinctius explicabo*. Dakle, on će im nešto „ukratko saopštiti“, i na te reči se nadovezuje *absolutio*, „izlaganje“. On ne govori vojnicima o „*perfect truth*“.

2. XV 5,24: *ante adlapsum rumorem*

Neprijatna vest o Silvanovom proglašenju za avgusta, zatekla je Konstancija u Milanu. Polse dužeg većanja, u nedoumici šta da radi, car je poslao po Ursicina, bivšeg magistra *militiae*, koji se tada nalazio u nemilosti. Odličeno je da on sa nekolicinom odabranih vojnika krene u Agripinu, Silvanu, pod izgovorom da mu preda carevo pismo. Za uspeh ove akcije od presudnog značaja je brzina; neophodno je, naime, da Silvan misli da car još nije obavešten o njegovoj uzurpaciji (XV 5,21). Amijan, koji je i sam pratio Ursicina u ovom pothvatu, dalje saopštava: *Festinamus itaque itineribus magnis, ut ambitiosus magister armorum, ante adlapsum per Italicos de tyrannide ullum rumorem, in suspectis finibus appareret, verum cursim nos properantes aeria via*

⁶ *Forcellini-de Witt, s.*

⁷ U spoju glagola *adlabor* sa *per* vidimo izvesan nesklad. Ispravni je je upotrebiti glagol bez drugog predloga. Sem toga, *per* ovde moramo da схватимо у значењу „у, њо“ као и ранији преводиоци, а не „кроз, преко“

quadam antevolans prodiderat fama, et Agrippinam ingressi invenimus cuncta nostris conatibus altiora. U Rolfovom prevodu, ovo mesto glasi: *Accordingly, we hastened by forced marches, since the commander-in-chief of the army, in his zeal, wished to appear in the suspected districts before any report of the usurpation had made its way into Italy. But, for all our running haste, Rumour had flown before us by some aerial path and revealed our coming: and on arriving at Cologne, we found everything above our reach.* Slično razume tekst i Seyfarth: *Daher eilten wir in Gewaltmärschen dahin damit der ehrgeizige Feldherr in der verdächtigen gegend eher erschien, als sich das Gerücht on der Usurpation in Italien verbreitete* (mada *adlabor* ne znači tačno „*sich verbreiten*“), kao i Gallétier-Fontaine: *Nous nous hatons donc a marches forcées, car le commandant de l'armée avait l'ambition d'apparaître dans les régions suspectes avant qu aucun bruit d'usurpation n'eût pénétré en Italie etc.* I de Jonge na isti način shvata ovaj pasus.

Ovakvo tumačenje teksta, medjutim, sadrži jednu nelogičnost. Kako se Ursicin može pojaviti u uznemirnim ublastima *pre* nego što do Italije dopru vesti o uzurpaciji, kad su te vesti već stigle. Njegov polazak u Agripinu upravo je posledica tih vesti. Jer, Ursicin se ne utruke s Famom koja leti u Italiju, već Famom koja je, kako se vidi iz nastavka rečenice, uspela da stigne pre njega u *Agripinu*. A to može biti samo glas o tome da su u Italiju već stigle vesti o Silvanovom samovoljnom proglašenju za avgusta. Ukoliko je naše hvatanje teksta tačno, ono bi, dalje, uvodilo pretpostavku da je na razmatranom mestu haplografijom ispala jedna reč, verovatno upravo *rumor* ili neki sinonim, te je ono prvobitno glasilo . . . *ante <rumorem> adlapsum per Italicos de tyrannide ullum rumorem.* . . . ili slično tome.

SUMMARY

Milena Dušanić: NOTULLAE AMMIANEAE (XIV 10, 13; XV 5, 24)

1. XIV 10, 13

This corrupted passage has been emended by Clark, in his edition of the *Res gestae* (n.1) as *Veritatis enim absoluta semper ratio est simplex*. Unlike Seyfarth (n. 2), who approves of Clark's reading (and translates „Denn die Wahrheit ist immer vollkommen und einfach“), Rolfe as well as Gallétier-Fontaine (n. 3) retain the word *absolutio* (from the manuscript *E*), and read the whole sentence as *Veritatis enim absolutio semper est simplex* („For perfect truth is always simple“, *La pur et simple vérité est toujours sans apprêt*, respectively). From his part, P. de Jonge (n. 4—5) brings forward the examples of Ammianus' use of the participle *absolutus*, where the term is used in the sense of *planus atque perspicuus*. However, we are of the opinion that *absolutio* should be retained, the more so as it better agrees with the tradition of the codex Fuldensis, the oldest manuscript of *Res gestae*. As for the meaning of the noun *absolutio*, in this instance at least, it should be interpreted as „communication, report“. This is corroborated by Ammianus' use of the verb *absolvere* (XVI 12, 10; XVII 7, 1; XXIX 1, 24). The suggested meaning is in agreement with the context: Constantius is addressing his soldiers with „it is simple to tell the truth“, he does not speak of „perfect truth“.

2. XV 5, 24.

The news of Silvanus' usurpation reached Constantius in Milan. In his perplexity, the Emperor sent for Ursicinus, who until then had not been in favour. It was decided that with several soldiers he should leave for Agrippina, on the pretext that he was bringing Silvanus the Emperor's letter. The success of this action depended on the speed with which it was carried out: it was indispensable Silvanus should think that the Emperor had not yet been informed about his usurpation (XV 5, 21). Ammianus, who himself accompanied Ursicinus in this action, goes on with his report: *Festinamus itaque itineribus magnis, ut ambitiosus magister armorum, ante adlapsum per Italicos de tyrannide ullum rumorem, in suspectis finibus appareret verum cursim nos properantes aëria via quadam antevolans prodiderat fama, et Agrippinam ingressi invenimus cuncta nostris conatibus altiora*. It seems to us that in this text there is an inconsequence. How can Ursicinus turn up in rebellious provinces before the news of the usurpation reached Italy, when this news had already reached it? His leaving for Agrippina is the direct upshot of this news. For Ursicinus is not running the race with the *Fama* which is flying to Italy, but with the *Fama* which, as it appears from the sequel of the sentence, had managed to reach Agrippina before him. And this can only be the message that the news of Silvanus' arbitrary self-proclamation for Augustus had already, reached Italy. If our interpretation of the text is correct, it might lead to the supposition that in this point in question a word, possibly the word *rumor* or some other synonym, was omitted owing to haplography, so that originally it ran as follows . . . *ante rumorem adlapsum per Italicos de tyrannide ullum rumorem*. . . or something like that.

Primljeno 21. XI 1985.